

Федорова М.А. Реалізація наступності у формуванні моральних цінностей у період переходу між дошкільною освітою та початковою школою / М.А. Федорова // Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика: зб. наук. праць / за заг. Ред. проф. В.В.Вітвицької, доц. Н.Є.Колесник.– Житомир: ФОП «Н.М.Левковець», 2017.– у 2хч. – Ч. I.– С. 221-226.

Федорова М.А.

доцент кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Реалізація наступності у формуванні моральних цінностей в період переходу між дошкільною освітою і початковою школою

Актуальність проблеми. Останнім часом в системі освіти пропонуються інноваційні програми розвитку дошкільної і загальної середньої освіти, які містять нововведення як структурного, так і змістового характеру. Сьогодні спостерігається протиріччя між необхідністю забезпечити неперервність педагогічного процесу на всіх ланках системи освіти і неузгодженістю змісту і організаційних особливостей, технологій в системі дошкільної і початкової освіти. Проблемою реалізації наступності між дошкільною освітою і початковою школою займалися А.Богущ, З.Борисова, Н.Гуткіна, О.Кравцова, Г.Назаренко, А.Сманцер, О.Смирнова та ін. Проте, у працях науковців недостатньо висвітлено особливості виховання моральних цінностей дітей у період переходу від дошкільного навчального закладу до початкової школи.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних основ реалізації наступності у вихованні моральних цінностей дошкільників і молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні наступність у вихованні моральних цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розуміється як встановлення об'єктивних зв'язків між організацією виховного процесу ДНЗ та початкової школи, що забезпечують його послідовність, безперервність, системність, зумовлюють виникнення якісних змін в особистісному розвитку і сприяють переходу дітей на більш високий рівень морального розвитку. Ми вважаємо, що для ефективного виховання

моральних цінностей у період переходу до початкової школи недостатньо змінити соціальну ситуацію розвитку дитини, необхідно забезпечити фізіологічні та психологічні передумови оволодіння навчальною діяльністю. Виходячи з цього, у проблемі наступності ми умовно виділили анатомо-фізіологічний, психологічний, соціально-педагогічний аспекти, кожен з яких має дві складові: внутрішню та зовнішню. Внутрішня складова розкривається через особливості фізіологічного розвитку дітей, психічні новоутворення, знання і уміння, що забезпечать становлення моральних цінностей у дошкільному і молодшому шкільному віці. Зовнішня складова передбачає створення розвивального середовища, психолого-педагогічних, організаційних умов виховного процесу, використання оптимальних форм, методів і прийомів виховання дітей. Розглянемо їх більш детально.

Анатомо-фізіологічний аспект. Педагогам важливо пам'ятати, що кісткова тканина дошкільників і молодших школярів залишається гнучкою, еластичною, легко деформується під впливом зовнішніх умов. У зв'язку з ростом організму дитина відчуває підвищену потребу у кисні. Пульс протягом дитинства залишається нестійким і різко змінюється через емоційні переживання. Розвиток основних рухових умінь, зокрема дрібної моторики, характеризується такими особливостями: рухи руки і очей є недостатньо узгодженими; дитині ще важко наслідувати дії, порівнювати їх зі зразком, правильно оцінювати.

Наприкінці дошкільного віку завершується утворення дендритів нервових клітин, покращується провідність нервових волокон, посилюються гальмівні процеси. В 8-9 років завершується анатомічне формування структури головного мозку, проте у функціональному відношенні він ще недостатньо розвинений. Завдяки включенню в систематичну навчальну діяльність диференціюються процеси збудження і гальмування, зростає роль другої сигнальної системи, хоча перша не втрачає своєї актуальності [3]. Врахування анатомо-фізіологічних особливостей розвитку старших дошкільників і молодших школярів вимагає дотримання в умовах освітнього закладу таких організаційних умов:

- задоволення потреби в руховій активності (16-18. тис кроків на добу), яка проявляється через м'язово-рухову і предметно-практичну діяльність, при цьому важливо залучати всі групи м'язів, оскільки робота з періодично повторюваними рухами є достатньо стомлюючою для дитини;

- раціональна організація режиму дня, яка передбачає створення умов для денного сну до 7-річного віку, включення в різні види діяльності;

- перебування на свіжому повітрі не менше 3,5 годин на добу;

- забезпечення безпосереднього сприйняття предметів і явищ оточуючого світу для кращого засвоєння інформації, оскільки домінуючою залишається перша сигнальна система.

Психологічний аспект наступності.

Реалізація психологічного аспекту наступності у вихованні моральних цінностей розкривається через новоутворення, властиві певному віковому періоду. Новоутворення дошкільного віку найбільш ефективно формуються у дитячих видах діяльності, зокрема у грі, і, паралельно, забезпечують повне оволодіння нею (критерієм є здатність дитини довільно реалізувати гру в різних умовах). Розвиток новоутворень доцільно розглядати через компоненти змістової структури моральних цінностей.

Дошкільний вік. Когнітивний компонент моральних цінностей передбачає розвиток таких новоутворень: основи цілісного світогляду, самосвідомості та самооцінки, внутрішні етичні інстанції, етична оцінка. Емотивний компонент моральних цінностей розкривається через такі новоутворення: диференціація емоцій, узагальнення переживань, емоційна децентрація, випереджувальна функція емоцій, елементарна довільність емоцій, виникнення потреби у соціальній відповідності, самостійності, поява цінності спільної ігрової діяльності, співпраці, ієрархізація (співпідкорення) мотивів, виникнення суспільних мотивів поведінки. Процесуально-діяльнісний компонент моральних цінностей включає опосередкованість поведінки моральною нормою, саморегуляцію поведінки, позаситуативно-особистісну форму спілкування. Визначальним новоутворенням, яке формується наприкінці

дошкільного віку і визначає соціально-моральне становлення особистості в молодшому шкільному віці є розвиток довільності всіх психічних процесів.

Оволодіння на високому рівні ігровою діяльністю, розвиток новоутворень дошкільного віку завершується приблизно у 7 років (паралельно із дозріванням нервової системи і мозкових структур). Це супроводжується зміною форми спілкування дитини з дорослим, спричинює виникнення кризи у розвитку особистості, появою новоутворень критичного періоду розвитку, внаслідок чого ігрова діяльність втрачає свою актуальність і здійснюється поступовий перехід до іншої провідної діяльності – навчальної (Л.Виготський, О.Кравцова).

Загальновідомо, що сьогодні діти йдуть до школи у 6 років, відповідно до положень ЗУ «Про освіту». Отже, 6-річний першокласник за рівнем психічного розвитку залишається дошкільником, розвиток його психічних процесів характеризується певною незавершеністю і не відповідає вимогам, які ставить школа до молодшого школяра. Результати наукових досліджень сучасних вчених (М.Богоявленська, Н.Гуткіна, Г.Кравцов, О.Кравцова, В.Кудрявцев, Л.Обухова та ін.) переконливо доводять, що включення 6-річок в систематичну навчальну діяльність негативно впливає на стан здоров'я дітей, їх психічний розвиток, є причиною нижчих якісних показників навчання у порівнянні з 7-річками (оскільки формування новоутворень дошкільного віку в ігровій діяльності було перервано включенням в навчальну діяльність), негативно впливає на соціально-моральний розвиток [1, с.10].

Визначальним новоутворенням кризи 7 років є інтелектуалізація афекту, що формується на базі розвиненої уяви, узагальнення переживань та здатності дитини піднятися «над» ситуацією, переосмислити її (О.Кравцова). Іншими новоутвореннями, що сприяють формуванню моральних цінностей в процесі навчальної діяльності як провідної є: адекватна самооцінка, здатність до реактивного навчання, здатність при виконанні завдань орієнтуватися на спосіб дій (а не лише на результат, як було у дошкільному віці), становлення довільної регуляції діяльності, здатність розрізняти практичні завдання від навчальних, почуття соціальної компетентності. На думку вчених

(О.Запорожець, О.Кравцова, Л.Обухова, О.Смирнова, Д.Фельдштейн та ін.) лише після завершення кризи 7 років дитина готова до повноцінного включення в навчальну діяльність.

Якщо новоутворення дошкільного віку торкалися переважно емоційно-почуттєвої та мотиваційної сфер особистості, то новоутворення молодшого шкільного віку відбуваються більше у когнітивній сфері. Розглянемо їх.

Когнітивний компонент моральних цінностей пов'язаний з розвитком теоретичного мислення, мислительних операцій (аналіз, синтез, планування тощо), рефлексії, внутрішнього плану дій, інтелектуальної децентрації, внутрішнього мовлення (в результаті чого воно стає засобом мислення). Емотивний компонент моральних цінностей включає довільність емоцій, прагнення до суспільно значимої діяльності, зростання кількості опосередкованих мотивів, усвідомлення власних мотивів. Процесуально-діяльнісний компонент моральних цінностей передбачає розвиток довільної регуляції діяльності і поведінки, саморегуляції поведінки, опосередкованість діяльності, уяви емоціями.

Педагогічний аспект наступності.

Розвиток психічних новоутворень створює базу для формування системи знань і умінь, які є складовими моральних цінностей дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. На нашу думку, їх також доцільно розглядати через компоненти змістової структури моральних цінностей.

Старший дошкільний вік. Показниками когнітивного компоненту моральних цінностей є: емоційне смислеутворення і смислерозрізнення, уявлення про основні моральні поняття, наявність базових знань про правила поведінки (взаємовідносин) і окремі норми поведінки (взаємовідносин), накопичення та елементарне узагальнення уявлень про прояви моральності (завдяки розвитку пам'яті і наочно-образного мислення), однозначна етична оцінка, яка характеризується певною неадекватністю внаслідок доопераційного мислення (дошкільники враховують результат, а не мотиви дій), узагальнена самооцінка (завищена). Показниками емотивного компоненту моральних

цінностей є: соціальні почуття (поки що не мають спонукальної сили), соціальні мотиви поведінки (нестійкі, потребують підтримки), усвідомлення емоційного стану іншої людини (поверхневе і нечітке усвідомлення емоцій), здатність до емпатії при підтримці дорослого, здатність емоційно передбачити результат діяльності, емоційно-позитивне ставлення до себе, людей, правил і норм поведінки, потреби у самостійності, соціальній відповідності, спілкуванні і співпраці з однолітками, встановленні і збереженні позитивних взаємин з оточуючими, орієнтація на смисли людської діяльності, цінності колективу та суспільно значущих справ. Процесуально-діяльнісний компонент моральних цінностей включає такі показники: уміння діяти відповідно до вимог дорослого (соціально-моральна поведінка визначається присутністю і підтримкою дорослого), емоційна корекція поведінки (поведінка узгоджується зі смислом ситуації), адекватна реакція на емоційний стан іншої людини, нездатність до самостійного морального вибору, егоцентричний характер дружніх взаємин.

Молодший шкільний вік. Розвиток змістових характеристик моральних цінностей продовжується у молодшому шкільному віці. Когнітивний компонент моральних цінностей розкривається через такі показники: формування основних моральних понять, ґрунтовні знання про норми поведінки (взаємовідносин), етична оцінка залишається абстрактною, небагатозначою, не визначає спрямованість поведінки, але стає більш точною, адекватна диференційована самооцінка, виникнення нових смислів, власна внутрішня позиція, у якій узгоджуються "образ Я" та групові ціннісні орієнтації, пізнавально-оцінні форми смислеутворення, усвідомлення ситуації з різних точок зору. Емотивний компонент моральних цінностей включає такі показники: здатність керувати емоціями, переживання усвідомлюються і набувають смисл, емпатійні почуття регулюють поведінку, проте моральні почуття поки що не мають достатньої спонукальної сили, суспільні мотиви поведінки зміцнюються, укріплюються самоповага, переживання своєї значимості для інших, чутливість до оцінки своєї соціальної значимості, потреба у соціальній відповідності і соціальній компетентності. Процесуально-

діяльнісний компонент моральних цінностей розкривається через такі показники: соціальна компетентність (орієнтація на соціально значимі дії та засоби їх досягнення), довільна регуляція діяльності і поведінки, стабільність соціальної поведінки за умови відсутності перешкод, тенденція до копіювання поведінки дорослого, здатність до морального (вольового) вибору, дитина ще не орієнтується на сутність взаємовідносин між людьми, її основні зусилля спрямовані на дотримання загальних безособових норм, оволодіння операційно-технічними аспектами діяльності, дружні відносини ґрунтуються на ідеї взаємності відносин.

Аналіз розвитку змістових характеристик моральних цінностей дітей дошкільного віку і молодших школярів дав можливість виділити такі психолого-педагогічні умови організації виховного процесу:

- чітке формулювання і узгодження мети виховання у ДНЗ та у початковій школі, обґрунтування завдань, що визначають послідовність дій по досягненню мети, узгодження форм, методів і прийомів виховання моральних цінностей, де максимально має стимулюватися моральна активність дітей у різних видах діяльності (ігровій, навчальній, трудовій, комунікативній, предметно-практичній);

- забезпечення у старших дошкільників високого рівня розвитку ігрової діяльності і збереження її провідної ролі у першому півріччі I-го класу школи, що сприяє більш плавному переходу до навчальної діяльності і надасть можливість в школі проявляти ініціативу, реалізувати ті уміння, які були засвоєні в дошкільному віці (умовою реалізації цієї вимоги є оволодіння дитиною ігровою діяльністю на високому рівні, перехід гри з практичного рівня на вербальний, можливість «піднятися над» умовною ситуацією);

- створення сприятливого психологічного клімату в родині та освітньому закладі, який ґрунтується на використанні емоційно забарвлених підкріплень (похвали), переважанні позитивних емоційних переживань над негативними, сприяє задоволенню базових потреб дитини (у безпеці, повазі, любові оточуючих) і дає можливість самоствердитись у соціальних видах діяльності;

- відмова від регламентованих занять шкільного типу в ДНЗ, а в 1-ому класі школи – максимально вільне планування уроків;
- створення розвивального предметно-ігрового середовища, що забезпечить включення дошкільників і першокласників у дитячі види діяльності;
- забезпечення повноцінного спілкування (позаситуативно-особистісного за М.Лісіною) і спільної діяльності дітей між собою, що сприяє залученню до моральних цінностей суспільства, переходу до дискурсивного мислення;
- реалізація безпосереднього емоційно-особистісного спілкування з дорослим, що забезпечує емоційну і соціальну стабільність дитини, сприяє розвитку її емоційно-почуттєвої сфери, допомагає уникнути «емоційної глухоти», байдужості;
- вплив на емоційну, мотиваційно-потребнісну сфери дитини у виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Гуткина Н.И. Реформа начального общего образования: шаг вперед или назад?/ Н.И. Гуткина // Психолог. наука и образование.- 2005.-№2.-С.5-11.
2. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі / О.О.Максимова // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – Вип.20 (1-2016). – Ч.2. – Кам’янець-Подільський, 2016. – С. 229 – 234
3. Педагогическая энциклопедия. В 4-х тт.. Том 1. Гл. ред.: А.И. Каиров, Ф.Н. Петров. М., Советская Энциклопедия, 1964. – 831 с.
4. Тернопільська В.І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку /В.І.Тернопільська // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. - К., 2014.- Вип. 82, Част.1., С. 66-71.